

MILITARY CULTURE OF UKRAINIANS

МІЛІТАРНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ

Khovrych S. M.

*Doctor of Philosophy (Ph.D.),
Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of № 3
Kruty Heroes Military Institute
of Telecommunications and Information
Technology
Kyiv, Ukraine*

Ховрич С. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
старший викладач кафедри № 3
Військового інституту
телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут
м. Київ, Україна*

Змагання українців за свої національні інтереси мали системний характер. Вони тривають від найдавніших часів. Так, кількома хвилями (походами) славний володар України-Руси Святослав Хоробрий (945–972) припинив існування вкрай небезпечного Хозарського каганату (650–969). 1173 р. під Вишгородом розгромлений князьок залішан Андрій (бл. 1111–1174), який спробував оволодіти Києвом. Бл. 1362 р. відбулася вирішальна битва на Синіх Водах, коли разом з литовцями і білорусами українці поклали край монголо-татарському ярму [6, с. 34]. В 1648 р. під Жовтими Водами українські козаки розгромили найсильнішу (польську) армію в тодішній Європі [6, с. 50–51]. Під час відомої Конотопської битви 27–29 червня 1659 р. (про цю та решту згаданих тут воєнних подій більш детально описано у відповідній літературі) українські воєначальники вкотре продемонстрували свої військові й дипломатичні таланти. Антимосковський виступ 1708 р. частини козаків на чолі з Яснопольським Гетьманом Іваном Мазепою (1687–1709) засвідчив непокору українців, спраглих до волі й державної самостійності. Тож у XVIII ст. московитянські тираны затирили: жодний гетьман не відповідав інтересам Московії, що пояснювалося, на думку відомого вітчизняного історика Ілька Борщака (1892–1959), двома причинами: українська політична традиція і московська зажерливість [1, с. 66]. Невипадково всеросійський імператор Петро I Романов-Кобила (1721–1725) в 1723 р. проголосив: «всі гетьмани були зрадниками і від цього держави (московська) багато терпіла лиха» [1, с. 66]. Коротко, свідомо чи несвідомо видатні гетьмани не погодилися на колаборацію, а стали символом звитяги, прав і вольностей модерної України, проти чого немилосердно воювали всі окупанти.

Від склотів, володаря України-Руси Володимира Святославича (979–1015) до полковника Армії УНР Петра Болбочана (1883–1919) українці неодноразово оволодівали Кримом: особливо відзначилися у XVIII ст.; навіть армія «Батька Махна» в 1920 р. переможно увійшла на

півострів. Переконані, Кримський тріумф чекає і на ЗСУ. Українська галицька армія (1918–1920) – одне з найбільш боездатних вітчизняних угруповань в період національно-визвольних змагань 1917–1923 рр. Під час польсько-української війни УГА здійснила 7–28 червня 1919 р. славнозвісну Чортківську офензиву, внаслідок якої «...українці загнали їх [добре озброєних польських нападників. – С.Х.] назад під Львів лише за дванадцять днів» [4, с. 345]. Карпатська Україна (її збройні сили «Карпатська Січ») в 1939 р. вчинила відчайдушний спротив фашистській агресії Угорщини. Роки 1942–1960 ознаменувалися героїчними змаганнями УПА. Напівмілітарна самоорганізація протестувальників під час Революції Гідності 2013–2014 рр. сколихнула увесь цивілізований світ своєю стійкістю, а «Небесна Сотня» увіковічила дух Нескорених. З 2014 р. українці ведуть боротьбу з «другою армією» в світі, виявляючи не лише приклади самовідданості і мужності, а й неабияку військову майстерність.

Малими силами здолати сильнішого противника – «проза» народної борні за самостійність. Скито-перська війна 512 р. до н.е., Конотопська битва, боротьба УПА з Третім райхом і його союзниками (1942–1944) та багато інших яскравих епізодів мілітарної звитяги минувшини неабияк надихають сучасні покоління українців у їхній справедливій боротьбі проти московських окупантів.

Українці боготворили зброю упродовж практично всіх періодів свого державотворення. Воно (обоження зброї) випливало із чіткого розуміння її важливого значення у боротьбі за вільне життя нації. Доволі влучно висловився щодо цього І. Мазепа у славнозвісній «Думі пана Гетьмана Мазепа»: «Нехай вічна буде слава, //Же през шаблі маєм права!» [3, с. 110]. Себто слава (воля) здобувається лише шляхом активного використання зброї проти ворога. Слід наголосити, з давніх-давен на території сучасної України існував культ меча (шаблі), який у видозміненій формі дійшов аж донині. Так, за скито-сарматської й слов'янської доби уособленням культу війни був меч [7, с. 67]. В Русі-Україні навіть народження сина зустрічали з мечем [10, с. 22; 7, с. 67].

Інші приклади. За переказами, сколотам з Неба були даровані золоті (божественні) предмети, призначені для праці (плуг, ярмо і коряк) і війни (сокира). Про булаву і пригоди казкового героя Котигорошка (час виникнення образу датується приблизно пізнім неолітом) знає кожний українець з раннього віку. Булава могутнього кагана Володимира Великого із зображенням на ній тризубцем стала символом верховної влади і командування в головні періоди Українського державотворення XVII–XVIII та XX–XXI ст.

Мілітарним духом пронизаний увесь процес становлення особистості; він виявлявся у різних формах. Залишилося характерне свідчення сучасника Х ст.: «Як у кого з них родиться син... він бере голій меч, кладе перед новонародженим і каже: – Не залишаю тобі в спадщину ніякого майна, матимеш тільки те, що здобудеш цим мечем...» [10, с. 22; 7, с. 67].

У дорослому віці меч завжди носять при собі [10, с. 26]. Цієї традиції дотримувалися і пізніше. Так, цікаві спостереження про нашу країну залишив посол імператора Священної Римської імперії германської нації Рудольфа II Габсбурга (1576–1612), відомий мемуарист Еріх Лясота (1550–1616): «...кожний селянин, йдучи на працю в поле, завжди має з собою рушницю на плечах і шаблю або тесак при боці...» (1594) [10, с. 39]. Засадничо, маємо квінтесенцію ідеалу вояка-трудоура. Означену якість відмітили і українські мислителі [12].

Через народні казки, думи, пісні, билини і т.д. здійснюється виховання лицарських чеснот у молодих поколіннях; окрім іншого, в них містяться заклики до боротьби за свою землю. Український оповідач витворив «...ідеал воїна-богатиря – сильного, мужнього, доброго і... чесного...» [11, с. 6]. Вершиною лицарства слід вважати сміливе Святославове попередження ворогам: «Іду на ви...» [8, с. 45], бо українці знали: «Найкраща оборона – це наступ» [9, с. 166]. Понад півтори тисяча років тому прозвучала епічна відповідь скитів зарозумілому перському володарю Дарію I Великому (522–486 до н.е), чим у певній мірі спричинила деморалізацію в лавах небезпечного супротивника. Скитська відповідь була, по суті, інформаційною атакою, мета якої посягти сумніви, збити з пантелику агресора. Красномовною відповіддю хозарам відзначилися і предки українців поляни (тут також можна провести паралелі зі скелотами) [7, с. 67–68]. Подекуди зухвалий й відверто глузливий тон спілкування з ворогами унормували власне козаки.

Д-р іст-них наук Олег Однороженко слушно зауважив: «В основі всіх руських державних утворень періоду середньовіччя та раннього модерну (VI–XVIII ст.) перебувало мілітарне начало. Військовий аспект був визначальним як в зовнішній, так і внутрішній політиці цих держав» [5]. Мілітаризація ж суспільства досягла свого апогею в часи Козаччини, коли лицарська поведінка стала головною національною чеснотою. В 1584 р. секретар папського нунція, італієць Карло Гамберіні твердив: «З козаків можна зібрати... добірного, добре озброєного війська, жадібного більше слави, як наживи...» [10, с. 37]. У народі казали: «Де козак, там і слава» [9, с. 165]. А зтяжний й жорстокий характер московсько-української війни ХХІ ст. змусив військовиків і науковців запропонувати владі «...створити єдину систему підготовки офіцерів запасу в Україні...» [2, с. 83].

Історія української державності була безперервною. Ці традиції ретельно зберігали представники шляхетних родів та освіченого прошарку. Ось чому після тимчасового періоду бездержавності в перші десятиліття ХХ ст. саме нащадки козацької верстви взяли за справу відновлення Української Держави. Адвокат і публіцист Микола Міхновський (1873–1924), нащадок давнього козацького роду, енергійно взявся за організацію національної армії. Публіцист, літературний і театральний критик Симон Петлюра (1879–1926), козацького походження, відклав письменницьке перо, щоби очолити збройну

боротьбу за утвердження держави українців. Споріднений з чотирма відомими гетьманами, Павло Скоропадський (1873–1945) очолив Україну у вирішальну годину. «Козацькому роду нема переводу», – каже народ і в тому є правда.

Література:

1. Боршак І. Людина й історичний діяч. *Іван Мазепа* / упоряд. і передм. В. О. Шевчука. Київ : Веселка, 1992. С. 46–76.
2. Звіт. Оперативне завдання : Розроблення рекомендацій до перспективної моделі військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу шифр «Резерв» / наук. кер. Є. Камалов. Київ : НУОУ, 2023. 107 с. URL : <https://nuou.org.ua/assets/files/kvp/kvp-ozgrh-2023.pdf> (дата звернення : 18.09.2023).
3. Іван Мазепа / упоряд. і передм. В. О. Шевчука. Київ : Веселка, 1992. 132 с.: іл. (Гетьмани України).
4. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / ред. В. Ф. Гужва. Київ : Укр. письменник, 1993. 413 с.
5. Однороженко О. Українська (руська) військова еліта VI–XVIII ст. *Інтелект нації* : вебсайт. URL : https://intelektnacii.top/2020/01/17/ukrainska-ruska-vijskova-elita-vi-xviii-st-avtor-oleh-odnorozhenko/#google_vignette (дата звернення : 31.12.2023).
6. Палій О. 25 перемог України. Київ : К.І.С., 2013. 83 с.
7. Палій О. Ключ до історії України : Друга сторона української Прабатьківщини. Київ : Дніпро, 2005. 134 с.
8. *Повість врем'яних літ* / переказ В. Близнеця. *Повість врем'яних літ* / гол. ред. Н. Є. Фоміна ; відп. за вип. Г. С. Таран. Харків : Фоліо, 2008. С. 3–164. (Українська класика).
9. Прислів'я та приказки / упоряд., передм. М. К. Дмитренко ; НАН України ; Ін-тут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського ; відділ фольклористики. Київ : Видавець Микола Дмитренко, 2005. 176 с.
10. Січинський В. Чужинці про Україну / вид. рада : В. Баранов та ін. Київ : Ярославів Вал, 2011. 253, [3] с.
11. Таланчук О. Мудрий і правдивий голос душі народної. *Героїчний епос українського народу* : хрестоматія : навч. посібник / упоряд. та приміт. О. М. Таланчук, Ф. С. Кислого ; передм. О. М. Таланчук. Київ : Либідь, 1993. С. 3–6.
12. Ховрич С.М. Мілітарна риторика провідних навчителів української нації. *Українське військо : сучасність та історична ретроспектива* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 листопада 2023 р. / Нац. ун-тет оборони України ; уклад. : Шевчук В. П., д.і.н., проф., Грицок В. М., д.і.н., доц., Пашкова О. О., к.і.н. Київ : НУОУ, 2024. С. 289–290. URL : <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbi-4-npc-24-01.pdf> (дата звернення : 23.01.2024).